

Како се владало од давнина у Которској Републици и у каснија времена у Котору

(На основу архивских података и разних историских извора)

(2)

Млетачки кнез-капетан, касније ректор-проведитур, имао је боравити у Котору двије године дана, али није смио отпутовати одавде прије доласка свога насљедника. Плата му је била 600 дуката на годину; педесет дуката на мјесец. Плата за првих 6 мјесеци имала му се исплатити приликом његова одласка из Млетака, за Котор, док му се остатак исплаћивао из редовних градских прихода. Имао је водити са собом канцелара, тајника и држати особитога тумача („*turcimanus*“), да може опћити са пучанством.

Препредени Млечићи нијесу ни своје властитому кнезу, ректору-проведитур у вјеровали; бојали су се, неће ли он у своју службу ипак примити Славена, па му је било напосе забрањено узимати и држати у служби људе из Славоније. Кад је кнез, ректор-проведитур примао своју службу у Котору није смио држати дугих говора, него само ограничити се на изјаву: „*Ego accepto istud regimen nomine illustrissimi domini Venetiarum* («Примам ову власт у име пресвијетлог млетачког господства»). Кнез пак ректор-проведитур је имао пазити, да у граду буде потребна количина оружја и муниције. Његов канцелар и његови чиновници нијесу, у исто вријеме, смјели служити и опћину, под пријетњом глобе од десет дуката за сваки примљени дукат. Кнез — ректор, који не би стао на пут таквом пословању губио је право на службу. Повјерени му град није смио никако оставити, осим са допустом саме млетачке владе у којем му се случају није имала предати плата. Ни кнез-ректор, ни чланови његове породице нијесу смјели примити поклоне, дарове, па било то ма с које стране. Он није смио ићи на

објед, на ручак ни у кога, осим на пир; нити је смио сам трговати или допустити члановима своје породице, да тргују, да држе гостиону, да узму царине под закуп или да купују земљу у подређеном му крају. Иста је забрана вриједила за његову жену и за његову или њезину дјецу.

Кад би кнез-ректор изрекао пресуду, имао је то огласити ријечима: »Онако како је записано и прочитано, онако пресуђујемо« („*Sicut lectum et scriptum est; ita dicimus per sententiam*“). — Пошто је пресуда изречена, није се никако смјела исправити, па било и у незнатним појединоствима. — Ректор је био одговоран не само за повјерени му новац, него и за тачно исплаћивање својих подређеника, под пријетњом искључења од сваке државне службе кроз пет година; глобе од 50 млетачких ливара, односно, у случају неисправности, губитак млетачког племства за сва времена. Своје подређенике (чиновнике) морао је ректор избрати између млетачких грађана, а само изнимно између поданика Републике, али не никако из припадника оног мјеста, гдје је он имао да врши своју службу.

Службенику, кога је ректор отпремао у Млетке, давао би из градске благајне плату и покриће путног трошка.

Ректор се није смио удаљити из Котора, осим с изричитим допустом млетачке владе, али није имао да ни у том случају добије плату.

Није смио, да на себи носи црнину (црно одијело), него само у случају смрти својих родитеља, своје жене или дјеце, и то само за вријеме од осам дана.

Није смио, под пријетњом глобе од 1000 дуката, купити брод од преко хиљаду бачава садржине.

Ректор се к тому морао држати читавог низа ранијих одредаба. У тај ред спадају сенатска одлука од 13 септембра 1429 године, којом је забрањено ректору, да повиси плату или да узме у службу особу без изричитог знања и одобрења млетачке владе; друга одлука од 10 септембра 1430 год. која му је забранила да се пача у питања закупа појединих царина и јамства за царинска дуговања, а и одлуке године 1433 која је одредила да брод, који је возио кнеза-ректора, није смио примити туђу робу за пренос. Без налога или одобрења млетачке владе није смио кнез, дотично ректор, да мијења градски статут и постојеће прописе, а особито није смио вршити промјене у ковинској садржини новца, и морао је пазити, да му службеници не побиру већих пристојба, но што је било предвиђено у закону. А буде ли

ректор нашао за потребно да у поједином случају поступа у противурјечју с постојећим прописима градског статута или повластицама, морао је одмах о томе извијестити млетачку владу, да се она може снаћи према притужби грађана. Особито је строго било забрањено ректору, под пријетњом оптужбе пред Вијећем десеторице, да или из пuke милости или из других разлога поклони појединцу нешто од државне имовине или да било кога опрости од плаћања пореза или даћа.

Након довршене двогодишње службе у Котору предао би кнез, дотично ректор-проведитур, своју власт своме наслѣднику у служби — новоименованом кнезу дотично ректору-проведитуру, ријечима: „*Ego vobis consigno istud regimen nomine illustrissimi domini Venetiarum*“ («Предајем Вам ову власт у име пресвијетлог млетачког господства»), на што би му нови кнез-ректор одговорио: „*Ego accepto istud regimen nomine illustrissimi domini Venetiarum*“ («Примам ову власт у име пресвијетлог млетачког господства»).

Строге су биле казне против преступника. Ко би се криво заклео пред судом, томе је имао да буде одрезан језик, тако да не може више говорити. — Ко је кривотворио новце, смањујући им вриједност, томе се имала отсјећи десна рука и избости оба ока, да ослијепи, а осуда се имала огласити и у Риалту, у Млецима, те је осуђеник морао да иде онако изнакажен у прогонство. — А кад би се неко противио, да плати царину или да изврши ректоров налог ријечима: »нећу да платим« имао је за то да сједи у затвору годину дана, да буде прогнан двије године дана и да плати глобу од 300 дуката. — Коцкарење до вриједности од десет ливара није се смјело запријечити, кад би се коцкари задржали или на јавном тргу или под градским сводовима или у гостиони. Али у случају прекорачења те своте имала се повратити изгубљена свота, те се имала утјерати глоба од 100 дуката.

Своје одлуке кнез-ректор је био дужан да тачно запише, па било то глобе или друге осуде.

Ако је окривљеник био млетачки властелин (*patricij*) морао га је ректор пријавити млетачкој надлежности, наиме власти у Млецима, а није му никако смιο он судити, под пријетњом глобе од 500 дуката, па испала осуда и у прилог дотичног окривљеника.

За посебне случајеве вриједили су и посебни прописи. Тако је наредбом од 15 Октобра 1504 године забрањено ректору, под пријетњом глобе од 100 дуката, да посебно наплати трошак за восак, црnilо и хартију, јер су ти трошкови падали на терет канцеларији. Тог истог дана, 15 Октобра 1504 године, одређено је, да се кроз 6 мјесеци послје престанка ректорове власти имају јавити за помиловање сви прогнаници, који су мислили, да би могли доказати своју невиност. Ко се пак не би јавио новом ректору, сматрао се је као да је признао своју кривицу, па би му стога прогонство остало за сву будућност на снази.

Рјешења на молбе млетачких поданика морала су се приопћити старијој власти с очитовањем, да су околности наведене у списима истините. Странке би добиле само ректорову одлуку до знања, а образложење те одлуке морало се је сачувати у списима и саопћити на захтјев старијој власти.

Стога се пазило на то, да се муницијом рукује веома штедљиво. Количине сачуване муниције биле су тачно забиљежене и морале су бити потврђене приликом инвентарисања. Повјерени му град морао је ректор бранити од непријатеља храбро и енергично („*viril et gagliardamente*“), јер је смртном казном било запријеђено онима, који би на своју руку предали град или водили преговоре о његовој предаји с непријатељем. У случају пак да би град ипак пао у непријатељске руке, имала се водити истрага о томе пред Вијећем десеторице у Млецима. Ректор је имао кренути у Млетке 15 дана пошто би град био изгубљен и ставити се на расположење Вијећа десеторице.

Након довршене службе у Котору имао је ректор предати своме наслѣднику рачуне, све новце, све повјерене му ствари и затражити од њега потврду (наредба од 12 септембра 1506 г.).

Посебно морао је одговарати ако је издао путницу изгнанику или злочинцу (наредба од 17 јануара 1506 г.); ако је изван прописног времена или без изричитог допушта старије власти дао у закуп царине или од закупника примио предујам (наредба од 7 маја 1519 г.); ако му млетачки нотар, након повратка са службе, није прегледао и одобрио рачуне с млетачким арсеналом (наредба од 29 маја 1517 г.); ако не би донио са собом у Млетке потврду о предатој служби (наредба од 15 априла 1520 г.); ако би, без одобрења четири петине гласова присутних млетачког Малог

вијећа или барем 15 присутних, повјерио другима државни новац (наредба од 28 јула 1521 г.).

У случају да је ректор другима, неслужбеним особама говорио или писао о уредовном пословању имао је да буде кажњен глобом од 500 дуката и губитком службе (наредба од 7 маја 1522 г.).

Которски прадски интереси морали су се жртвовати и безусловно подредити интересима врховне млетачке власти.

Сваки се ректор морао заклети, да ће пазити на напредак и на корист млетачког господства, не само полазећи у службу, него вршећи ту службу и пошто он ту службу буде оставио („*iurasti honorem et proficum domini Venetiarum eundo, stando et redeundo*“).

Аутономија Котора за кратко се је сачувала под лукавим Млечићима. Тек 26 година по доласку млетачке власти у Котор, млетачки сенат, за дужда Франћеска Фоскари (*Foscari*) Нани-а, Дукалима од 28 јуна 1446 године, управљеним Ђовану Нани-у кнезу (комесару) которском, одредио је, да се има затражити у свако доба, кад долази у питање каква год статутарна промјена, одобрење саме врховне млетачке власти.

Овим је учињен крај оном законодавном раду, који је сачињавао једну од битности которског аутономног живота. Статутарне промјене ће од сада бити везане за теготну формалност изричите концесије млетачке власти. И будућ да су те концесије увијек биле скопчане с извјесним, неугодним испитивањима, није тешко разумјети, да су Которани прилично нерадо приступали статутарним промјенама, и да ове промјене нијесу више заузимале облик новог статутарног закона, него облик дуждеве одлуке, која се издавала као одговор на изричито тражење которске депутације или самог млетачког претставника у Котору.

Пучанство се дијелило у Котору на племиће (властелу) и пучане, међу којима је било оштрих сукоба, јер је већ од почетка XIV вијека племство знало сву власт усредоточити у своје руке. Али пучани су ипак испословали од млетачке власти, да се сваке године имају изабрати тројица од пучана, који су имали пазити интересе пука. Почев пак од године 1454 имала су се изабрати, на Марковдан (25 априла), осим три пуномоћника которског пука још и десет претставника пука, који би били овлаштени, да отпреме, наравно с одобрењем млетачког кнеза (комеса), а касније ректора-прове-

дитура у Котору, своје заговорнике-депутате млетачком сенату и дужду у Млетке.

Премда се пучани нијесу непрестано бунили против племића, у њих је остала трајна мржња против њих (племића). На ту мржњу наишао је и млечанин Бан-Батиста Ђустиниани, кад је године 1553 путовао Далмацијом и походио Котор и далматинске градове. И у својем извјештају млетачкој влади вели Ђустиниани, да је у Котору и у свим далматинским градовима мржња између племића и пучана стара и неодољива, поглавито ради тога, јер би пучани хтјели да буду припуштени у градска вијећа и до градских служба. У исто по прилици доба извјешћује млетачки сенат и Антон Диедо, да је мржња пучана против племића стара и жестока у Далмацији, јер пучанима није допуштено улазити у градска вијећа и јер немају права ни части, која имају племићи; особито јака је та мржња у Котору, у Бару, у Хвару, Трогиру, Сплиту, Шибенику и Задру.

Главна пак, по чему су се племићи разликовали од пучана, било је познавање латинског језика, а касније талијанскога. Како је бискуп једном већ увео латински језик за расправљање у градским зборовима и уопће за службени језик код свих знатнијих посала, тако се тај језик и даље сачувао као службени језик. Кад је црквени утјецај почео слабити, стала је додуше слабити и пораба латинскога језика, а увађати се талијански језик. С временом био би се латински и талијански језик у Котору и у далматинским градовима и изгубио, да није надошла млетачка влада, која га је свукуд уводила.

Напротив племића пучани су у Котору и у далматинским градовима остали вазда оно, што су и били, Славени. Таковима их виде сви они, који су дошли с њима у додир. Још године 1553 нашао је Млечанин Бан-Батиста Ђустиниани, који је пропутовао Далмацијом, да у Котору и у свим далматинским градовима говоре пучани свој језик — славенски.

Осим племића, романизованих, дотично поталијанчених Славена, који су сачињавали Велико вијеће, била је управа града у првом реду повјерена Талијанима, из Италије. Већ прије него што је Котор дошао под млетачку власт, постављали су которски племићи за кнеза (комеса) — капетана, ректора града, често рођене Талијане, да им се не наметне кнез-ректор за господара. За племиће је било најповољније, да им кнезови-ректори буду странци, рођени Талијани, који нијесу имали ни у народу, ни у ближњем сусједству ослона за то, да се наметну граду за господара. Од кад је пак Котор

потпао под млетачку власт (године 1420) постављала им је за кнезове ректоре-проведитуре увијек своје племиће (патриције) Млечиће.

Кнез (комес), пак, ректор-проведитур је имао право постављати многе чиновнике. Већину тих чиновника доводио је са собом из Млетака. Ови су кнежеви-ректорови чиновници дакако познавали латински или барем талијански језик, па су се већ зато грађанима причињали нечим вишим; причињали су им се као рођени племићи, макар били и слуге („familiares“). Кнез ректор-проведитур, навршивши у Котору своју службу, враћао се у Италију (у Млетке). Али нијесу тако сви његови чиновници и његове слуге (familiares). Овима се свидјело, како их грађани шућују; по могућности су се и обогаћивали и стално као прави грађани настањивали у граду. Ови досељени Талијани постадоше равноправни домаћим племићима, паче им се давала и нека предност. Осим тога, њих су увијек миловали млетачка влада и кнезови, ректори, које је та влада у Котор изашиљала.

Нотари пак, макар их није постављао кнез-ректор, морали су бити рођени Талијани. Талијани су били и учитељи латинскога и талијанскога језика („magister scholae gramaticalium“), лијечници („phusicus“), хирурзи („magister plagarum“), апотекари („spiciarius“) и бријачи („barberius“). А рођени Талијани били су и сви они, који су с њима долазили као њихови „officiales et familiares“. Сви ти „officiales et familiares“ били су као рођени Талијани особито чашћени, па би се уздржавали у граду и послѣје довршене службе, а остала би ту и њихова дјеца и потомци.

Осим поменутих „officiales extrinseci“ припадала је већина осталих градских чиновника, и оних, које је постављао кнез-ректор, а и оних, који су се бирали у зборовима, градском племству. Све знатније и одлучније службе могао је вршити само племић, а тек подређене, поједине службе могли су вршити и пучани. А није ни могао ко други, осим племића, вршити знатније службе, јер се за њих тражило познавање латинског, дотично талијанскога језика, а пучани тога нијесу познавали. Зато су се такових служба најлакше домагали заостали „officiales et familiares“ бискупа, кнеза (комеса), ректора-проведитур, учитеља (магистра) и других, те њихова дјеца. Тако су и многа чиновничка мјеста била попуњена само странцима.

И адвокати могли су бити само племићи, који су знали латински, дотично талијански језик, па је и пучанин, ако би

настала парница између њега и племића или другог пучанина, био присиљен послужити се одвокатом племићем.

Законодавна власт била је у првоме реду у рукама градских племића; али и ту су главну ријеч имали млетачки кнезови (комеси), ректори-проведитури и други градски чиновници и достојанственици, који су долазили из Италије; правна пак образованост долазила је сва из Италије, гдје су племићи похађали свеучилишта, којих онда у овим нашим крајевима није уопће ни било. Будућ да је законодавна власт у првоме реду била у рукама градских племића, то је посве природно, да су они ту власт настојали што више изработити у своју корист. Сасвим је друга казна, ако је повријеђен племић, а друга ако је повријеђен пучанин; друга је казна, ако је злочин или какав прекршај починио пучанин, а друга, ако га је починио племић. Смртна казна вршила се на племићу одрубљењем главе, а на пучанину вјешањем. Вјешање одређено је напосе за пучанина, јер се држало срамнијим, неголи мач. Правилно пак био је пучанин кажњен много оштрије, теже, неголи племић.

Племићи нијесу никада имали работати за град. Јавна работа била је наметнута само неплемићима — пучанима и кметовима. Племићи су били изузети и од других неких јавних даћа. Осим тога имали су племићи многа почасна права. Кад би се пак градски териториј проширио, дијелио би се тај новостечени териториј само племићким породицама. Племићи имали су много повластица (привилегија) и у процесуалном праву. Тако се већ њиховој пријави, да кмет није задовољно својим дужностима подавала потпуна вјера.

Под млетачком владом тај је положај которских племића само још ојачао. Да уздрже своје старе прерогативе и да си прибаве нових, племићи су увијек и у свему полуштали млетачкој влади. За награду им је она вазда давала право у њиховим унутрашњим размирицама са пучанима. Интереси градских племића и млетачке владе били су правилно истовјетни, а оптерећивало се с једне и с друге стране урођено нероманизовано, дотично непоталијанчено пучанство.

Такав положај племства рађао је у њему нехајство, немар (индолентију); али је у пучана рађао марљивост и брижност, па се зато и догађало, те би многи индолентни племић осиромашео, док би агилни пучанин обогатио. Но то су били доста ријетки изузеци; такви богати пучани примали су се обично међу племиће. Углавном ипак под млетачком владином осиромашило се и которски племићи и которски пучани. Млетачка лукава и префригана влада знала је пода-

ничку земљу исисавати, али напредак у њу уносити, у њу нешто инвестирати, то није знала, нити је хтјела знати.

Пријепоре, расправе, свађе међу појединим грађанима, па били они и племићи, рјешавао је већ врло рано бискуп и његов суд. Само за повреде, које би грађанину нанио који странац, није тому грађанину још и касније преостајало друго, него да сам прибавља себи задовољштину. Али кад је власт у граду из руку бискупових преузело градско племство почело је оно својим грађанима давати против ванградских повредитеља своју заштиту.

Град сам редовно није ипак, на захтјев свога суграђанина од града којему је повредитељ припадао, дотично из имовине или пучанства тога повредитељевога града, непосредно силом прибављао задовољштину тому суграђанину; није се редовно сам непосредно освећивао за повреду нанесену његову грађанину. Само ако се радило о већој повреди, о већој штети, знао је тад град водити са сусједним градом читаве ратове, да прибави своме суграђанину потпуну задовољштину.

Обично није поради повреде појединих грађана настајао одмах и рат између града повређеникова и града повредитељевога. Повријеђени се обичавао потужити суду свога властитога града, а овај би на то по свом гласнику позвао повредитељев град, да даде задовољштину за нанесено зло; али ако повредитељев град не би дао тражене задовољштине, не би повређеников град непосредно пошао силом отимати повредитељеву граду људе и имовину и тако прибављати своме суграђанину задовољштину, него би само своме суграђанину дао слободне руке, да зло њему нанесено узврати злом, које може нанијети макар коме грађанину повредитељевога града, и да себи тако прибави тражену задовољштину.

Најгоре је при томе било то, што је редовно судио суд повређеников и он му је давао власт на репресалије. Да се тому доскочи, развио се обичај, те није у таквим пријепорима имао судити коначно ни суд повређеников, ни суд повредитељев, него особити суд. Ако повредитељев град не би на захтјев повређеникова града хтио одмах дати задовољштину, владао је обичај, да су се одређивали с једне и с друге стране »обраници« — »добри људи«, који су се са стајали на одређеном мјесту, у одређено вријеме, и ту споразумно рјешавали пријепор.

Много се је јаче развио овај обичај обраничких судова — добрих људи — код нас у Босни. Ти судови добише и своје

особито име; опћенито бијаху познати с именом »станак«. То је име већ у XII вијеку толико било познато, да је у уговорима било довољно рећи, да ће се такви пријепори рјешавати на »станку« или да ће се одржати »станак« у одређено вријеме и на одређено мјесту, па се знало, да такове пријепоре имаду пресудити судови, састављени од људи једне и друге опћине.

Потање податке о саставу такова »станка« имамо у уговору, између Котора и Дубровника, од 5 јуна 1279 године; ту се напосе одређује, да у пријепорима међу Которанима и Дубровчанима имаду судити по два суца Которанина и два суца Дубровчанина, које ће обе странке заједнички, споразумно изабрати. Како се даље по том уговору види, имао је тај суд само значај једнога мировнога суда; ако не успије на име мировна акција тога суда, упућује тај уговор повријеђенога, да тражи задовољштину пред повредитељевим судом.

Задовољштина, коју је тражио повријеђени, могла је у прво доба стајати само у такову злу, које би било барем једнако оному злу, које је повредитељ задао повријеђеном. Посве је природно, да се ту није увијек гледало, да се то зло узврати баш ономе, који је нанио повреду. Напосе, ако је нека опћина тражила задовољштину за повреду нанесену једному њезину члану, није се пазило, је ли ту повреду нанио баш овај члан друге опћине; пазило се је само на то, да се бар толико зло нанесе макар коме члану опћине, којој је припадао повредитељ. Поред таквих сношаја пријетила је свакому појединцу непрестано погибел, да ће припадници које друге опћине нанијети какво зло поради тога, јер који припадник његове опћине нанио такво или нешто мање зло какову припаднику те друге опћине. Посве је природно, да је тако изведена освета била опет врело новим осветама. Да се доскочи тому непрестаном освећивању и трвењу, развио се не само код нас Славена, него и у других народа, већ доста рано, обичај, да би се основани захтјеви за осветом мирним путем на други који начин задовољавали. Напосе, позивао се повредитељ, да се откупи од погибели, која му је пријетила, да ће задато зло бити њему узвраћено. Откупљивао се пак повредитељ од такве погибели редовито исплатом неке количине новца, дотично ствари, које су имале одређену прометну вриједност. Особито се откупљивала на тај начин једна опћина од погибели, што јој је пријетила од друге опћине.

У Статуу града Котора, за повреде, биле су одређене разне новчане казне; само уморство редовито казнило се смрћу.

Дне 22 октобра, 1419 године била је у Котору проглашена гледи уморства („De homicidiis“) слиједећа одредба као закон: сваки, ко умори једног грађанина, који је 10 година непрекидно боравио у граду и плаћао све даће опћини, нека буде објешен. Ако ко убије странца, нека буде подвргнут оној казни, коју би имао у мјесту одакле је странца. Ако странца убије странца у граду или окружју нека буде објешен. Ако који грађанин убије којег грађанина или становника Котора, који није боравио у граду, ни плаћао градске даће за 10 година, нека плати казну од 50 перпера, од којих половица (25) припасти ће опћини, а друга половица (25) насљедницима или ближњима убијенога. Ако који племић убије грађанина, нека му се обрубни (отсјече) глава. Лијечници, канцелар, нотар, љекарник (апотекар) и бријач, плаћеници наши, нека буду сматрани као племићи и грађани Котора. (Кот. Статут, гл. 92, страна 56—57).

У Котору од давнине постојале су и неке хуманитарне установе, као н. пр. закљониште за сиромаше и то закљониште сиромаша св. Крижа („hospitale pauperum s. Crucis“) и закљониште сиромаша св. Духа („hospitale s. Spiritus или s. Salvatoris“). За уздржавање ових закљоништа за сиромаше бринуле су се односне которске братовштине, св. Крижа и св. Духа. Постојала је и болница за губавце („hospitale leprosum“), која се налазила изван града, на Шурању. Ова тешка болест »губа« често се појављивала у оно доба и унашала се је са Истока, камо су которски бродови пловили од давних времена. Постојало је и закљониште за »находе«, гдје су се склањала такозвана »изложена дјеца« („pueri expositi“). Пошто стара зграда овог закљоништа за »находе« није више одговарала својој сврси, ради своје грошности, године 1516 доброчинач Никола, пок. Радосава, цариника Црнојевића, поријеклом из Луштице, опоручно је оставио већи дио свога имања за изградњу новог закљоништа за »находе«

По прописима Статута биле су забрањене и хазардне игре. Под градским сводовима и на три градска трга биле су допуштене »лоштене игре«. Глобу су имали платити не само прекршитељи, него и крчмари („bettolieri“), код којих би се играле забрањене игре.

Постојали су такођер и прописи за штедњу и за умјереност, те да буде спријечена свака разузданост и расипност.

У Котору продаје некретнина („*fondi stabili*“) нијесу се могле вршити неголи путем лицитације, на јавним трговима.

Лихварење („*l' usura*“) било је сасвим строго забрањено.

Одређене су биле границе и раскошној ношњи — луксузу. Јасни прописи одређивали су колико, на броју, и какових одијела имаду имати невјесте, дотично прђију.

Постојале су одредбе и за златаре, каковим наиме златом и каковим сребром били су дужни радити занатлије.

У Котору, осим многих одредаба, да се уредовно води управа, разне установе и закладе, те уз законе за јавни ред („*polizia*“) и за здравство („*sanita*“), постојали су закони за украшење мјеста („*leggi di ornato del paese*“), што нам најбоље доказује, да су се у староме Котору знале гајити и лијепо умјетности.

Збирка, колекција свих которских закона и одредаба била је тискана у Млечима, године 1616, у штампарији *Roberta Meiotti-a*, под насловом: „*Statuta et Leges Civitatis Cathari*“.

Ово издање издали су заслужни которски племићи Франо Болица и Маријан Бучић (*Bukija, Bucchia*) и посветили га ондашњем которском ректору и провектуру Ивану Франћеску Делфину, млетачком патрицију.

Овај Статут није подијељен на књиге, него само на главе, од којих свака за се ствара у неку руку за себе закон. Ове пак главе нијесу поређане хронолошки, по годинама издања, него више према њиховом садржају. Најстарији је датум означен код глава 349 и 381 годином 1301. У све Статут има 440 глава и то на латинском језику, онда службеном.

Ово издање Статута, тискана у Млечима, године 1616, сачувало се још у мало примјерака, уколико је познато, и то:

У Котору, у архиву бившег Окружног суда један примјерак, а један код писца ових редака. Затим по један примјерак:

- 1) у библиотеци бившег Призивног суда у Сплиту;
- 2) у библиотеци бившег далматинског Намјесништва у Задру;
- 3) у библиотеци Гимназије у Задру;
- 4) у библиотеци Свеучилишта у Загребу;
- 5) у библиотеци Југославенске академије у Загребу;

6) у библиотеци Семинара за српску историју Београдског универзитета;

7) у библиотеци бившег Врховног суда у Бечу;

8) у библиотеци бившег Сената у Риму.

Осим ових тисканих примјерака Статута сачувала су се још и два рукописа и то:

а) рукопис, писан на пергамени, у библиотеци обитељи Капор у Корчули. Овај рукопис описао је Валентинели у „*Biografia della Dalmazia e del Montenegro*“, а спомиње га и Симе Љубић у „*Dizionario biografico degli uomini illustri nella Dalmazia*“, Vienna, 1856, str. 287;

б) рукопис, писан на папиру, у библиотеци св. Марка, у Млечима. И овај је рукопис описао Валентинели у „*Bibliografia dalmata, tratta da Godici della Marciana di Venezia*“, стр. 23 — и у „*Bibliotheca manuscripta ad S. Marci Venetiarum*“, свезак III, стр. 147.

Друге збирке, у којима имаде закона и правних устанаова, које су вриједиле за град Котор:

1) Рукопис каснијих устанаова, које су вриједиле у Котору, сачуван у Библиотеци Свеучилишта у Загребу, под сигнатуром С. М. 33. А. 5.; писан је на пергамени. Овдје су понајприје садржане одлуке Которског »Великог вијећа« и »Вијећа умољених«, пак дукали из 15, 16 и 17 вијека. Писани су највише талијанским језиком, али их има (старијих) писаних и латински. Хронолошкога поређаја нема, каснији стоје често пред старијим. Затим су »терминације«, одредбе Генерал. провездитуре Далмације и Арбаније (тј. Боке Которске) из доба после састава Которскога Статута.

2) Рукопис каснијих которских устанаова у архиву Југославенске академије у Загребу, под сигнатуром II. бр. 21. Писан је овај рукопис на тврдоме папиру. Најстарији је пријепис некога тестаментa од године 809; затим пријеписи разних привилегија из године 1124, 1186, 1197, 1198, 1200, 1203, 1215, 1221, 1222, 1229, 1238, 1239, 1241, 1246, 1247 итд. Већи дио устанаова у овоме рукопису потјече из каснијега доба: 16 и 17 вијека. Има ту много привилегија угарско-хрватских краљева, српских краљева, босанских банова и краљева, зетских владара итд. Извађени су ти пријеписи из разних архива, напосе из Которског градског архива, па се код свакога пријеписа напосе вели, одакле је извађен. Писано је латинским и талијанским језиком. Многи привилегији српских и босанских владара донесени су ту само у пријеводу.

3) Пријеписи различних которских привилегија из старијег доба у архиву Југославенске академије у Загребу, под сигнатурама III. д. 4. и II. д. 199.

Ове пријеписе дали су сачинити у новије доба Кукуљевић, Љубић и Папафава. Овдје су напосе привилегији угарско-хрватских краљева Људевита Великог, Владислава (од год. 1403 и 1407) и привилегији за поједине племићке куће у Котору Луксиа, Болице, Пашкалића (Pasquali) и Загуровића (Zaguri).

4) Много уломака из Которског Статута и много различних привилегија и установа, које се тичу Котора, налази се и у књизи; „Catharuc Dalmatiae Civitas“, auctore Flaminio Cornelio, senatore Veneto, Patavij, Tupis Seminarii 1759.*

Дон Антон МИЛОШЕВИЋ

* Извори (литература):

- Stari Kotorски arhiv u Zadru; — Statuta et Leges Civitatis Cathari;
 Mleci; 1616; — K. Porphyrogenit: „De Administrando imperio“, Bonnae, 1840; —
 Farlati: „Illyricum Sacrum“, sv. VI., Venetiis, 1800; —
 Toma Arcidjakon: „Historia Salonitana“, u Monumenta XXVI;
 Rački: „Documenta“; —
 Theiner: „Monumenta Slavorum Meridionalium“; —
 T. Smičiklas: „Codeh Diplomaticus“, II, III, IV, VI; —
 Gelcich: „Memorie Storiche sulle Bocche di Cattaro“, Zara, 1880; —
 Isti: „La Zedda e la dinastia dei Balsidi“, Spalato, 1889; —
 Dr. Ivan Strohal: „Statuti Primorskih Gradova i Općina“, Zagreb, 1911; —
 Isti Strohal: „Pravna Povijest Dalm. Gradova“, I. Zagreb, 1913; —
 Јиричек—Радовић: »Историја Срба«, св. I—IV, Београд, 1922—24; —
 Sime Ljubić: „Listina“, svez. I-X. (Monumenta 1-22); —
 A. S. Dabinović: „Kotor pod Mlet. Republ. (1420 — 1797)“, Zagreb, 1934; —
 N. Čović: „Grad Kotor g. 1420. Stara Gradiška“; —
 Ivo Stjepčević: „Kotor i Grbalj“, Split, 1941. —